

מעשה באדם שהלך בדרך:

קריאה ספרותית בספרי מוסר קדם מודרניים

פרופ' ורד טוהר

שיעור 1

סיפורי "מעלות המידות" ו-"מנורת המאור"

יחיאל בר יקותיאל בר בנימין הרופא, ספר מעלות המדות, מעלה י"ג: מעלת הרחמנות (קרימונה שט"ז, 1556)

אוי להן לאכזרים שמתאכזרים על הבריות, שהקדוש ברוך הוא מתאכזר עליהן ומתנהג עמהן באכזריות ומביא עליהן יסורים קשים. צאו וראו מרבנו הקדוש עליו השלום שהיה מחסידי עליון. ועל שנתאכזר הביא עליו הקב"ה יסורין קשים. אמרו: פעם אחת היו מוציאים עגל אחד לשחיטה, וברח אותו העגל תחת טליתו של רבנו הקדוש. ואמר: זיל, כי לכך נוצרת. ואמרו מן השמים: הואיל ואינו רחמני נביא עליו יסורין. והביאו עליו יסורין קשים, עד שכשהיה צועק נשמע קול צעקתו יותר מצעקת שעטת סוסיו. ונתרפא על ידי רחמנות. שפעם אחת שפחתו היתה מטאטאה את הבית והיתה מטאטאה גם את הזבובים והורגתם. ואמר לה רבנו הקדוש: הניחי להן "ורחמיו על מעשיו" כתיב. ואמרו מן השמים: הואיל והוא רחמני כדאי הוא לרחם עליו. והלא דברים קל וחומר. ומה זה, שהיה חסיד וקדוש, כך שאר בני האדם שמתאכזרין על אחת כמה וכמה.

יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר א, הקדמה (קושטא רע"ד, 1514)

וכפי טבע המציאות היה יותר קשה להם הזמנת המזונות מניסים ונפלאות ולא היו מהרהרים אחר מידותיו של מקום, כגרסינן במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה. תנו רבנן: מעשה באדם אחד שמתה אשתו והניחה לו בן להניק ולא היה לו שכר מניקה ליתן. ונפתחו שתי דדיו כשתי דדי אשה והניק את בנו. אמר רב יוסף בוא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה. אמר לו אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית. אמר רב יהודה אמר רב בוא וראה כמה קשים מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית. אמר רב נחמן: תדע דמתרחש ניסא ולא איברו מזוניי.

שיעור 2

סיפורי ספר "ארחות צדיקים"

ארחות צדיקים, שער הענוה (פראג שמ"א, 1581)

אמרו עליו על אחד מן המלכים, שהיו שוכבים בלילה אנשים הרבה, וקם הוא בעצמו ותקן הנר שלא יכבה. אמרו לו: למה לא צויתנו? אמר להם: מלך קמתי ומלך שבתתי.

ארחות צדיקים, שער הקנאה (פראג שמ"א, 1581)

משלו משל: חומד וקנאי פגע בהם מלך אחד. אמר להם המלך: אחד מהם ישאל דבר ממני וינתן לו – ולחברו בכפלים. הקנאי לא רצה לשאול תחלה – שהיה מתקנא אם ינתן לחברו בכפלים; והחומד – היה מתאוה שניהם. דחק החומד את הקנאי לשאל. שאל לנקר לו עין אחת – ולחברו שתים.

ארחות צדיקים, שער החניפות (פראג שמ"א, 1581)

מעשה באדם אחד כשר, שהיה לו בת להשיא, והיו בצדו שני בני-אדם, אשר כל אחד חפץ לשא בתו. והלך האדם הכשר, ובקש מאדם אחד לעשות עמו מריבה, ולקח לבסוף אותם שנים לדון ביניהם, ועשו כך. אחד מהם היה מחניף לאותו אדם כשר כדי שישאיו בתו, והיה מזכה אותו בכל דבריו; ואותו אחר אמר: אין הדין עמך אלא עם חברך! ואז נתן בתו לאותו שהיה מחיב אותו, כי אמר: ודאי הוא אדם טוב, שלא החניף ולא נשא לי פנים.

סיפורי "צמח צדיק" מאת יהודה אריה מודנה

יהודה אריה מודנה, צמח צדיק, שער הקנאה (ונציה ש"ס, 1600)

כתבו הקדמונים כי אשה נקראת מידיאה חשקה באיש אחד והלכה אחריו והביאה בדרך עמה אחיה הקטן והרגה אותו ותנתחהו בנתחים ותשלך בדרך כה וכה בלכתה וכל זה עשתה למען ברדוף אביה אחריה ימצא בדרך האכזריות הזה הגדול ויתמהמה בלכתו ובין כך היא תברח מפניו. ואחרי אשר נזדוגה לאיש אשר חשקה בו ותהי עמו כמה זמן היו לה ממנו שני בנים ויהי כי עזב אותה בעלה ויאבה אישה אחרת הרגה שני בנים ותשתה את דמן להכעיס את אישה ואחר כן הלכה נעה ונדה בעולם ולא נודע קצה.

יהודה אריה מודנה, צמח צדיק, שער החנופה (ונציה ש"ס, 1600)

על החנופה סיפר איזופוס במשליו, כי השועל ראה עורב וחתיכת גבינה בפיו. ויחשוב איך יעשה לקחת הגבינה ההיא. ויתחל להללו ולרוממו. אמר: אחי, אין בכל הציפורים ועופות השמים נחמד למראה ויפה ממך, ומי יתן והיה קול זמירותיך נעים ונאה ומתקבל ליפי גופך. כי מי ידמה לך ומי ישוה לך בכל הארץ וממעל לה. העורב כשמעו תהילותיו, רצה להשמיע את קולו בשיר ויפתח פיו לשיר, ותיפול הגבינה, ויקחה השועל ויאמר לו: התשבחות תהיינה לך והגבינה שלי, ובכן נשאר העורב בבושה וכלימה.

יהודה אריה מודנה, צמח צדיק, שער הצנעה (ונציה ש"ס, 1600)

ונמצא כתוב כי בעיר אחת היתה אישה בתולה צנועה וחסודה אשר לא היתה חפצה בהבלי העולם. ויראה שר העיר ויחשוק בה וישלח לדבר בה בסתר כמה פעמים ולא יכול להטותה לרצונו עד כי גמר בדעתו לקח אותה ביד חזקה. וילך לביתה בעם כבוד ויקחה ויביאה אל ביתו. ויהי בראותה כי צעקתה וקולה לא ישמע בקשה ממנו לאמר לה מה ראה בה כי גדל אהבתו לה מכל הנשים והבתולות. השיב עיניך כיונים המה הרהיבוני. אז אמרה לו אחרי ראותי כי אהבה עזה אהבת את עיני הנני לעשות רצונך אך התרצה נא שאכין את עצמי שעה אחת חדר בחדר להחבא אחר כך אמלא בקשתך. אז צוה השר ויביאנה בחדר ותסגור הדלת בעדה והיא לקחה סכין ותנקר את שתי עיניה ואחר כך פתחה ותאמר לו אחרי כי אהבתך גדלה אל עיני הנם בידיך עשה מהם כטוב בעיניך. וישאר השר תמה ומשתאה מזה וישלחה מאתו ותלך לביתה ותהי כל ימיה צנועה וחסודה.

שיעור 4

סיפורי "קב הישר" מאת צבי הירש קיידנובר

צבי הירש קיידנובר, קב הישר, פרק א (פפר"מ תס"ה, 1705)

ובוא וראה מה שכתב הרב החסיד בספר רכב אליהו מה שאירע בימיו באישה אחת שהיתה יושבת בין שארי נשים והיו מספרים אישה אחת עם חברתה בעניין התשובה של דין וחשבון שצריך כל אדם ליתן על מעשיו ופתחה אישה אחת בדרך שחוק ואמרה: ואני בבואי לפני יום הדין בבית דין של מעלה וישאלו אותי: למה עשית כך? אעשה את עצמי אילמת שלא אוכל להשיב. ולא היו ימים מועטים עד שנעשית אילמת עד יום מותה.

צבי הירש קיידנובר, קב הישר, פרק ה (פפר"מ תס"ה, 1705)

ופעם אחת הלך האר"י זכרונו לברכה ללמוד תורה על השדה וראה הוא בעצמו שכל האילנות היו מלאים נשמות בלי מספר וכן היה על פני השדה וגם על פני המים היו כמה רבבות נשמות. ושאל אותן הרב הארי זכרונו לברכה מה טיבן כאן והשיבו שנדחו מחוץ לפרגודא קדישא בעבור שלא עשו תשובה על פשעיהם והיו מונעים את חבריהם מלעשות תשובה והיו נע ונד בארץ ובאורא דרקיע זה בכה וזה בכה ועכשיו היו שומעים בת קול המכריז בכל העולמות שיש איש אחד צדיק בארץ האר"י זכרונו לברכה אשר יש כח בידו לתקן נשמות הנדחות. ועל כן נאספו לכאן לבקש ממנו שירחם עליהם לתקן אותן כדי שיוכלו לבוא למקום מנוחתם ולא יסבלו עוד צער גדול כזה. והבטיח האר"י החסיד זכרונו לברכה לעשות לטובתם מה שהוא באפשרות. וספר אחר כך האר"י זכרונו לברכה לתלמידיו המעשה הזה כי ראו שהאר"י זכרונו לברכה שאל להם להנשמות ולא ידעו מי שואל ומי היה המשיב.

צבי הירש קיידנובר, קב הישר, פרק ח (פפר"מ תס"ה, 1705)

בוא וראה מה שהובא בספר "הולך תמים", וזה לשונו: רבי ישעיהו החסיד ספר לי, בשם רבי יהודה החסיד, זכרונו לברכה: בימי הרמב"ן, זכרונו לברכה, היה לו תלמיד אחד שהיתה נפשו חשקה בתורה בחשק נפלא, וממש לא ראה שנה בעיניו. ואם היה אוכל להחיות נפשו, אז היה הספר פתוח לפניו, ותמיד נתן עיניו בספר, ולא היה מתפלל מרב אהבת התורה. והיה הרמב"ן, זכרונו לברכה מזהיר אותו תמיד, ואמר לו: אכל בשעת אכילה ותישן בשעת השנה, ועשה תפלתך בשעת תפלה, וזכות התורה יהיה אצלך ותשמרך ותחיך. אמנם לא תפשע בה, כי התפלה תתבע עלבונה לפני הקדוש ברוך הוא, ותענש, חס ושלום, על זה, והזהר בתפלה! ולא השגיח התלמיד אל דבריו ולא שם אל לבו. ולא היו ימים מועטים, שהלך התלמיד לשוק לקנות איזה דבר, וכאשר שב לביתו, מצא פרש אחד שוכב עם בתו הבתולה באנס על אותו השלחן שהיה לומד תמיד עליו, ונתאבל על זה ימים רבים. ואמר לו הרמב"ן, זכרונו לברכה: הלא אמרת ליך שתהיה זהיר בתפלה, שתקנו חכמינו זכרונם לברכה שצריך האדם להתפלל בכל יום: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתצילני היום מאדם רע ומפגע רע וכו'", ואתה לא שמעת בקולי, לכן בא זה הסבה לבתך! ומכאן ראה התלמיד הנזכר לעיל שבהשגחה פרטית היה בבוטל תפלה, והתחיל להתפלל כדת וכהלכה.

סיפורי "שבט מוסר" לאליהו הכהן האתמרי

אליהו הכהן, שבט מוסר, פרק כ"ב (קושטא תע"ב, 1712)

מעשה בחסיד אחד שהיה עומד ומתפלל ובא הזאב ונטל בנו מאצלו ולא הפסיק את תפלתו, ואחר שסיים אמרו לו תלמידיו רבינו לא חסת בעצמך כשבא הזאב ונטל את בנך מאצלך, אמר להם תיתי לי שלא חסתי בו. לא הספיק לגמור את הדבר עד שבא הזאב והחזיר את התינוק למקומו. אמר לו אביו, מה עשה לך הזאב. אמר לו הכניסני לתוך חורבה, ושמעתי בת קל שהיתה אומרת לו, לא על זה שלחתי אותך אלא על בן פלוני, ולא הספיק הנער לגמור את הדבר עד ששמעו קל בכי צועקים ואומרים בן פלוני נשכו הזאב עכ"ל.

אליהו הכהן, שבט מוסר, פרק כ"ו (קושטא תע"ב, 1712)

ואני שמעתי מפי קדוש מדבר החכם השל כמה"ר חיים אלפיסי ז"ל שספרו לו נחוי ימא שיש מקום בשפת הים הגדול אשר שפתו מגיע למדבר חרב ושמה רואים ממרחק בקיעה בארץ יוצא מתוכה להבו' אש עד לב השמים והספינ' מתרחקת הרבה כדי שלא יתהתך הזפת מחמימות האש ושהוא ז"ל הלך בספינה בים הגדול ובלילה ראו להבות אש יוצאים מתוך הים והלהב היה משבר הרים ומפרק סלעים בתוך הים והספינות העוברות בים זה יודעי' ומכירין המקום ומתרחקים הרבה משם וספרו לו אנשי הספינה שזה המקום הוא פתח גיהנם שבים והאש הזה אינו נראה.

אליהו הכהן, שבט מוסר, פרק כ"ו (קושטא תע"ב, 1712)

ואני ראיתי בספר א' שיש מקום בעולם והוא מדבר שמם שההולכים שם שומעים קול צעקה וצווחה במקום אחד שבמדבר זה יוצאה מתוך הארץ ובפרט אם נוטים האזן סמוך לארץ מתחזקת הקולות כדומיית קולות המכין אותם וצועקים מתום צערם ואומרים ההולכים שם ששם תחתיו גיהנם שבארץ ומלך א' רצה לידע סבת הצעקה הנשמעת במקום הזה מהו וצוה לחפור חפירות עמוקות מאד ולא מצרו דבר אך הצעקה היתה נשמעת לעולם. עד כאן.